

ترجمه انگلیسی این مقاله نیز تحت عنوان:
The Effect of Communication Routes on Urban Development
Case Study: Haft-Baghe-Alawi, Kerman
در همین شماره مجله به چاپ رسیده است.

تأثیر شریان‌های ارتباطی در توسعه شهر نمونه موردی: محور هفت باغ علوی کرمان*

سید امیر منصوری^۱، شیوا افشاری^{۲*}

۱. استادیار دانشکده معماری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، ایران.
۲. کارشناس ارشد معماری منظر، دانشگاه تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۹۷/۰۷/۲۴ تاریخ اصلاح: ۹۷/۱۱/۱۸ تاریخ پذیرش: ۹۸/۰۱/۲۷ تاریخ انتشار: ۹۸/۰۴/۰۱

چکیده

عوامل طبیعی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی از مواردی هستند که شهر بسته به موقعیت، بر پایه هریک از آنها توسعه پیدا می‌کند. شریان‌ها در شهرهای مدرن، استخوان‌بندی اصلی شهر را شکل داده و یکی از عوامل توسعه شهر به حساب می‌آیند. با توجه به کم‌رنگ شدن مرز بین بافت شهر و حاشیه، شریان‌ها به محرک مهمی جهت توسعه تبدیل شده‌اند. این محورها در خارج از شهر بسته به موقعیت مکانی و زمانی به عناصری مهم برای شهر تبدیل می‌شوند که اهداف منظرین بسیاری را دنبال می‌کنند.

مسئله اساسی و مهم در این پژوهش، یافتن معیارهای ارزیابی موفق در محورهای ارتباطی توسعه شهری است. شهرهای مختلف ویژگی‌های شخصیتی متفاوتی با یکدیگر دارند، پس عوامل مؤثر در توسعه آنها نیز با یکدیگر فرق می‌کند. مطالعات انجام‌شده در شهر کرمان به عنوان نمونه‌ای که توسعه امروز آن در گروه محورهای ارتباطی است، این سؤال را طرح می‌کند که آیا محور هفت-باغ با توجه به معیارهای ارزیابی، برنامه‌ریزی مناسبی داشته است؟

جایگاه این شریان در توسعه شهر و میزان موفقیت آن نیازمند ارزیابی‌هایی است که در این پروژه ابتدا از طریق بازدید میدانی و کتابخانه‌ای و سپس براساس مطابقت با معیارهای منظر شهری و توسعه پایدار و مقایسه با محور موفق صدرا در شهر شیراز انجام شده است. نتیجه حاصل از مطالعات و بررسی‌ها نشان می‌دهد که این محور نسبت به معیارهای اهداف منظر و توسعه شهری پایدار بی‌توجه بوده و در آینده نمی‌تواند توسعه‌ای موفق برای شهر کرمان رقم بزند. علاوه بر آن، تعمیم این معیارها در صورت عدم توجه به ویژگی‌های بستر و خصوصیات شهر نادرست است و این معیارها باید در کنار ویژگی‌های هویتی هر منطقه بررسی شوند.

واژگان کلیدی

منظر شهری، توسعه پایدار شهری، هفت-باغ علوی کرمان، محور صدرا شیراز.

*. این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی گردشگری منظر بومی کرمان است که در سال ۱۳۹۶ در پژوهشکده نظر و به سرپرستی دکتر سید امیر منصوری صورت پذیرفته است.
** نویسنده مسئول: Shiva.Afshari@ut.ac.ir ۰۹۳۹۲۷۰۹۳۰۷

مقدمه

شهر برای ساکنین آن به مثابه خانه‌ای دارای روح است که تمام اتفاقات و خاطرات فرد آنجا شکل می‌گیرد؛ روحی که یادآور پدیده‌هایی در طول زمان است. به بیان دیگر، یک شهر را می‌توان زمانی شناخت که در کالبد آن معنایی نهفته است. کالبد شهر متأثر از خاطرات، اتفاقات و حوادثی است که در طول تاریخ بر آن گذشته و همچنان در هر ثانیه قابل رخ دادن است. درست است که کالبد برگرفته از بعدی است که اساس آن در ذهن شکل گرفته و قابل لمس نیست، اما در برخورد اول سیمای شهر است که به چشم بیننده می‌آید، پس سیمای شهر باید روایت‌گر مناسبی از اقلیم، تاریخ، فرهنگ و به‌طور کلی زندگی مردم یک منطقه باشد.

در گذشته هریک از شهرهای ایران متناسب با شرایط و ویژگی‌های ذاتی خود به وجود آمده‌اند و به همین دلیل به لحاظ کالبدی و ظاهری باهم متفاوت‌اند. برای مثال، منظر شهر یزد با بناهای خشتی درون‌گرا که در دل یکدیگر ایجاد شده‌اند و بادگیرهایی که از سر هر خانه قد برافراشته‌اند با شهرهای شمالی که دارای بام‌های شیب‌دار و تراس‌های چوبی دورتادور بنا هستند، مابینت دارند؛ این گوناگونی حاصل تفاوت در نگرش، اقلیم و نوع زندگی مردم هر منطقه است که در ظاهر شهر بروز می‌یابد. پس اگر شهری قرار است به دلایل مختلف گسترش یابد، باید توسعه آن براساس معیارهایی متناسب با شخصیت و جوهره شهر باشد.

مبحث توسعه شهر در راستای محورهای ارتباطی به‌عنوان یکی از تأثیرگذارترین عوامل بر شهر و ساکنین آن موضوعی جدی در حوزه معماری، شهرسازی و معماری منظر است که پژوهش‌های بسیاری نیز در این زمینه انجام شده است اما مهم‌ترین مطالعات صورت گرفته در این زمینه به شرح ذیل است:

زنگی‌آبادی (۱۳۷۱) در پژوهشی به چگونگی ساخت شهر کرمان پرداخته و الگوی توسعه فیزیکی را به صورت دوایر متحدالمرکز و با شروع تحولات جدید به صورت قطاعی اعلام کرده است.

علی‌نژاد طیبی (۱۳۸۹) به بررسی عوامل مؤثر بر رشد کالبدی- فیزیکی و سیر گسترش شهر فیروزآباد پرداخته است. نتایج حاصل از تحقیق نشان می‌دهد که طرح جامع شهر نقش عمده‌ای در جهت‌دهی توسعه فیزیکی شهر ایفا کرده اما توسعه فیزیکی شهر با گسترش کاربری‌های خدماتی و تجهیزات شهری هماهنگ نبوده و این کاربری‌ها پراکنش فضایی متعادلی نداشتند و

حتی با استانداردهای مرسوم نیز مطابقت ندارند. دلیر و هادیلی (۱۳۸۵) در مقاله‌ای دیدگاه‌ها، عوامل و عناصر مؤثر در توسعه فیزیکی شهرهای ایران را بررسی کرده‌اند.

واحدیان بیگی، پوراحمد و سیف‌الدینی (۱۳۹۰) در مقاله‌ای به بررسی اثر توسعه فیزیکی شهر تهران بر تغییر کاربری اراضی منطقه ۵ پرداخته‌اند.

تقوایی، وارثی و اورامان (۱۳۹۱) در مطالعه‌ای به بررسی توسعه پایدار شهری و برخی عوامل مؤثر بر آن (نمونه موردی: شهر کرمانشاه) پرداخته‌اند.

زنگی‌آبادی، نسترن و کمالی باغراهی (۱۳۹۴) در پژوهشی به تحلیل روند رشد فیزیکی سکونتگاه‌های شهری (نمونه موردی: شهر کرمان) پرداخته است.

یکی از سؤالاتی که موجب انجام پژوهش حاضر شد این است که معیارهای تعیین میزان موفقیت توسعه شهر در جهت محورهای ارتباطی چیست و آیا محور هفت‌باغ محرکی موفق برای توسعه شهر کرمان به شمار می‌رود؟ برای پاسخ به سؤال و تحقق اهداف تحقیق، فرض می‌کنیم که با توجه به نقشه هوایی و مطالعات انجام‌شده، توسعه آتی شهر کرمان در امتداد شریان هفت-باغ علوی است و این محور، محرکی موفق خواهد بود.

معیارها توسط مطالعات کتابخانه‌ای و مصاحبه با صاحب‌نظران با روش تحلیلی-تطبیقی حاصل شده و با مطالعه میدانی محور هفت‌باغ کرمان و مطالعه تطبیقی با محور صدرای شیراز، میزان موفقیت این محور در توسعه شهری ارزیابی شده است.

جایگاه شریان در توسعه شهر

گسترش فیزیکی شهرها فرایندی مداوم و پویاست که طی آن محدوده‌های فیزیکی شهر و فضاهای کالبدی آن در جهات عمودی و افقی از حیث کمی گسترش پیدا می‌کند (قرخلو، حسام و قرنجیک، ۱۳۸۹: ۷۵). عوامل متعددی در توسعه شهرها دخیل هستند که در هر شهر بسته به موقعیت آن، متفاوت‌اند. بررسی و مطالعات اندیشمندان داخلی و خارجی در این زمینه نشان می‌دهد که شریان‌های ورودی و خروجی شهر، طبیعت، سیاست دولت، اقتصاد، چندهسته‌ای‌بودن شهر، نزدیکی به ایستگاه‌های حمل‌ونقل و افزایش جمعیت از مهم‌ترین عوامل مؤثر در توسعه شهر به شمار می‌روند (زنگی‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۵).

«همر هویت»^۱ در زمینه توسعه فیزیکی شهر اعتقاد

«جهان برای بشر ساخته می‌شود و نه بشر برای جهان» (فلامکی، ۱۳۸۱: ۳۰۰).

توسعه پایدار شهری

مفاهیم و دیدگاه‌های متفاوتی در رابطه با این موضوع مهم در حوزه‌های مختلف وجود دارد. در دیدگاه زیست‌محیطی، منظور از پایداری، صرفاً پایداری نظام‌های اکولوژیکی و رابطه بین موجودات آن با بسترهای طبیعی و مصنوعی در نظر گرفته می‌شود. غافل از اینکه نظام‌های اکولوژیکی، از موجودات زنده غیرمتفکری تشکیل شده‌اند که از مشارکت سرنوشت‌ساز خود در نظام و نتایج آن آگاهی ندارند و قادر به تغییر یا اصلاح آن نیستند. در حالی که شهر، پدیده‌ای در حال تغییر و توسعه است که مرتب الگوهای پاسخ خود را سازماندهی می‌کند، نه یک فرم ابدی و یا یک تکرار مکانیکی که زمانی فرسوده می‌شود. شهر به عنوان یک دوره تکراری ثابت که مفهومی اکولوژیکی دارد، نیست (دلخوش، ۱۳۹۳: ۳). در این میان پایداری در اختیار شهرهایی است که تداوم فرهنگی را ارتقا می‌بخشند، به بقا و پایداری شهروندان کمک می‌کنند و زمینه رشد فردی آنها را فراهم یا تقویت می‌کنند و بر حس ارتباط در زمان و مکان می‌افزایند. در شهر پایدار حس تعلق به مکان افزایش می‌یابد (محمودی‌نژاد و علومی، ۱۳۷۸: ۳۵).

توسعه شهری پایدار، یعنی شرایطی که شهرنشینان امروز و شهروندان فردا بتوانند در آن، درکمال آرامش و امنیت زندگی کنند و ضمن تندرستی، از عمر دراز و در عین حال سازنده بهره‌مند شوند (صالحی‌فرد، ۱۳۸۰: ۵۶). تعیین معیار برای توسعه شهری پایدار به دلیل بازه وسیع و کیفی بودن برخی از شاخص‌ها، دشوار و تا حدی غیرممکن است. اما با انجام مطالعات مختلف در این زمینه و جمع‌بندی آنها، می‌توان معیارهای لازم را برای توسعه پایدار شهر مشخص کرد با این حال باید توجه داشت که این شاخص‌ها کافی نیستند و معیارهای دیگری بسته به شرایط بستر و هویت اصیل منظر شهر باید در این حیطه در نظر گرفته شوند (تصویر ۱).

منظر شهری پایدار

توسعه شهر نوعی مداخله و در نهایت تغییر در منظر شهر است و دستیابی به توسعه شهر پایدار از این دیدگاه، مستلزم وجود منظر شهری پایدار است. تعاریف متعددی برای خوانش و ارزیابی مؤلفه‌های شهری وجود دارد؛ «کوین لینچ»^۷ سه عامل ادراکی، فیزیکی و عملکردی را در منظر شهر حائز اهمیت می‌داند (رضازاده، ۱۳۸۶: ۲۳).

دارد که عامل اجاره‌خانه می‌تواند به عنوان راهنما مطالعه شهر را عملی سازد. به این صورت که منطقه واحدهای مسکونی گران‌قیمت از کانون اصلی خود در طول خطوط شبکه رفت‌وآمد شروع به توسعه می‌کند و چنین واحدهایی، در زمین‌های دور از خطر سیل و عوامل محدودکننده محیط‌زیست قرار گرفته‌اند (شیعه، ۱۳۸۹: ۶۵). «ویلیام هرد»^۸ نیز با تکیه بر اهمیت راه‌های ورودی و خروجی به شهر، گسترش اصلی شهر را در امتداد این راه‌ها می‌داند (زنگی‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۴: ۲۵).

«ماندیا»^۹ و «آنیا»^۴ در پژوهشی به تجزیه و تحلیل تغییرات کاربری اراضی و توسعه شهری در نایروبی با استفاده از سنجش از دور و GIS پرداخته‌اند. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که شبکه ارتباطی توسعه شهر را تحت تأثیر قرار داده است؛ به طوری که شهر، به صورت خطی در امتداد جاده‌های اصلی توسعه یافته است که منجر به ازدست‌رفتن جنگل‌ها و گسترش شهری شده است. آنان به ارزیابی رشد شهری در شانگهای چین پرداخته‌اند که نتایج حاصل از پژوهش نشان می‌دهد گسترش شهر به‌طور عمده در امتداد یک محور غرب به شرق و یک محور شمال به جنوب خواهد بود. شبکه جاده‌ای نقش مهمی در هدایت توسعه شهر شانگهای ایفا می‌کند (همان: ۲۶).

توسعه پایدار

از نظر «پیتر هال»^۵ توسعه پایدار شکلی از توسعه امروزی است که توان توسعه مداوم شهرها و جوامع شهری نسل‌های آینده را تضمین می‌کند (Hall, 1993). مفهوم توسعه پایدار یک تغییر مهم در فهم رابطه بین انسان و طبیعت و انسان‌ها با یکدیگر است. این مسئله با دیدگاه دو قرن گذشته انسان که بر پایه جدایی موضوعات محیطی، اجتماعی و اقتصادی شکل گرفته بود، در تضاد است. در دو قرن گذشته، محیط به طور عمده به عنوان یک موضوع خارجی نسبت به بشر تلقی می‌شده است و در نتیجه برای استفاده و استثمار انسان، مشکلات محلی، اساساً به صورت محلی دیده می‌شدند. در این دیدگاه، ارتباط انسان و محیط به صورت غلبه انسان بر طبیعت درک می‌شد و باور داشتند که دانش و فناوری بشر می‌تواند بر تمام موانع محیطی و طبیعی فائق آید. این دیدگاه مرتبط با توسعه سرمایه‌داری و انقلاب صنعتی و علم مدرن است. همان‌طور که «بیکن»^۶ یکی از پایه‌گذاران علم مدرن، آن را بدین‌گونه مطرح می‌کند:

اطلاعات مختلف در حیطه منظر شهری پایدار و توسعه پایدار و همچنین براساس بررسی هویت، ماهیت و شرایط منظر شهر مورد مطالعه قابل تفکیک و تشخیص است (تصویر ۱).

توسعه شهر کرمان

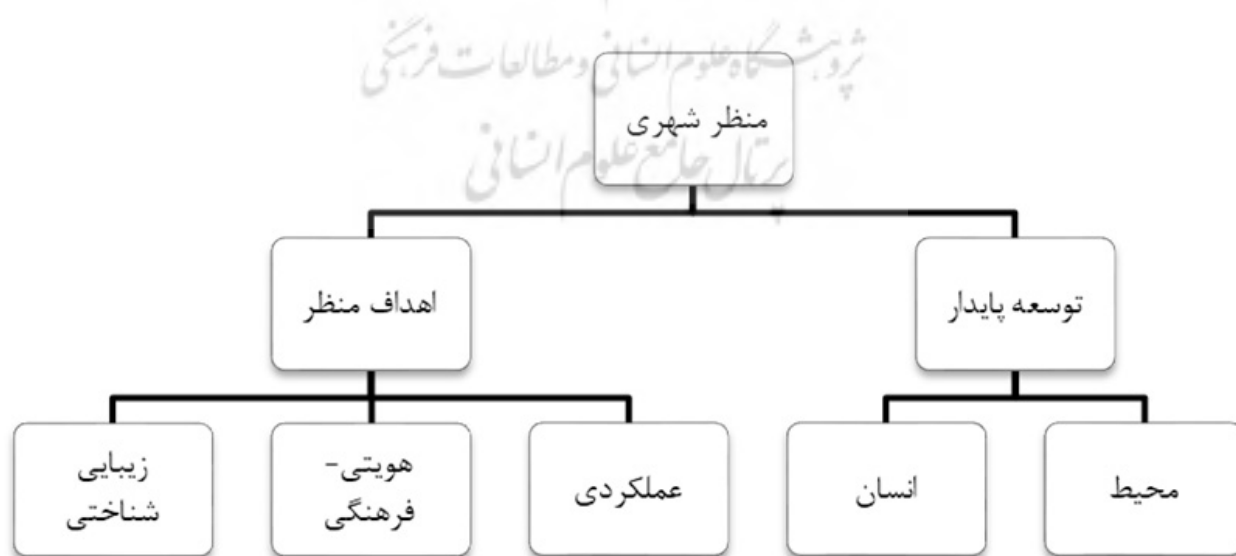
یکی از کلان‌شهرهای مهم ایران که در دهه‌های اخیر رشد سریع و توسعه فیزیکی را تجربه کرده، شهر کرمان است که روند توسعه آن در گذشته به صورت شعاعی بوده و امروزه در امتداد شریان‌های ارتباطی است (کرم، افشارمنش، شریفی و آقاعلیخانی، ۱۳۹۳: ۱۰۸). در پژوهشی عوامل مؤثر بر توسعه فیزیکی شهر کرمان از سال ۱۳۳۵ تا کنون با هم مقایسه شده‌اند که نتایج آن حاکی از آن است که از سال ۱۳۷۰ تا امروز گسترش شهر کرمان در طول شبکه ارتباطی بوده است (غضنفرپور، کمانداری و علیمردی، ۱۳۹۱). شریان‌ها امروزه به یکی از مهم‌ترین علل توسعه خطی شهر تبدیل شده‌اند (صدیق‌میرزایی و سجودی حقیقی، ۱۳۹۲: ۱۱۳).

براساس مقایسه بافت قدیمی و جدید شهر و همچنین مطابق با نقشه هوایی مشخص است توسعه فیزیکی در چندسال اخیر، به صورت ناموزون خارج از حصار قدیمی و در امتداد شریان‌ها صورت گرفته است که این مسئله توسعه آتی شهر را در اطراف شریان هفت باغ پیش‌بینی می‌کند. همچنین اراضی خالی وسیع درون بافت جدید، تراکم بسیار کم بناها و پراکندگی آنها اطراف شریان‌ها

«منصوری» منظر شهر را درک شهروندان از شهر می‌داند که به واسطه ادراک نمادهای آن و تداعی معانی مرتبط صورت می‌گیرد و اهداف سه‌گانه منظر شهری را زیباشناختی، فرهنگی-هویتی و عملکردی معرفی می‌کند (منصوری، ۱۳۹۵). «گرچی» اعتقاد دارد که ابعاد و ویژگی‌های بصری، کالبدی، فضایی، فعالیتی، هویتی و محیطی محلات و مناطق شهری جمعاً سیمای شهر را تشکیل می‌دهد (عبدالله‌خان گرچی، ۱۳۸۵). «محمودی» در تحقیق خود اعلام می‌کند منظر شهری واقعیتی عینی است که در مشاهده هر فرد به دیده می‌آید، به عبارت دیگر، منظر شهری، توصیفی است از واقعیت موجود کالبد یک شهر. این توصیف، فارغ از تصویری است که به واسطه تجربیات فرد مشاهده‌کننده در ذهن او نقش بسته و مهم‌ترین ویژگی‌های کلیدی آن را می‌توان پایداری، هویت، زیبایی و وحدت دانست (محمودی، ۱۳۸۵: ۶۰)؛ (کریمی‌مشاور، سجادزاده و وحدت ۱۳۹۶).

معیارهای توسعه شهری پایدار

همان‌طور که گفته شد تعیین شاخص‌های پایداری به دلیل ماهیتی که دارند به راحتی به دست نمی‌آید و بسته به شرایط در شهرهای مختلف متفاوت است. اما معیارهای اولیه‌ای وجود دارند که اگر شهر در راستای آنها گسترش پیدا نکند، بدون شک توسعه‌ای پایدار نخواهد داشت. این معیارها با جمع‌بندی

تصویر ۲. شهر قدیم کرمان در محدودهٔ حصار قدیمی قرار گرفته است. مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۶.

تصویر ۳. لکه‌گذاری فضاهای شهری در امتداد شریان‌های شهری نشان می‌دهد که توسعهٔ شهر در جهت محورهای ارتباطی است. مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۶.

تصویر ۴. هفت باغ شریانی ناهمساز با اقلیم و خاطره جمعی. هفت باغ کرمان. عکس: شیوا افشاری، ۱۳۹۶.

ناهماهنگ با معماری بومی کرمان و اقلیم مناطق کویری، ایجاد جداره‌های بسته در حاشیه مسیر و قطع ارتباط با طبیعت، جانمایی بلافصل و نامناسب فضای سکونت در حاشیه مسیر تردد سواره با سرعت بالا موجب شده است که این شریان مورد استقبال و استفاده عموم مردم به عنوان فضای تفریحی قرار نگیرد. این امر ممکن است روند توسعه به سمت محور هفت‌باغ را نیز مختل سازد.

تطابق محور هفت‌باغ با معیارهای توسعه پایدار شهری و منظر شهری پایدار و مقایسه آن با محوری مشابه اما موفق در روند توسعه شهر شیراز به نام صدرا، در ادامه نتیجه را تعیین خواهد کرد.

شریان صدرا در استان فارس

افزایش بی‌رویه جمعیت و مشکلات اقتصادی، از اولین علل شکل‌گیری شهر جدید صدرا در ۱۵ کیلومتری شمال غرب شیراز است. شهر صدرا به دلیل آب‌وهوای خنک فراوانی آب در تابستان و اراضی وسیع با قیمت مناسب، موقعیت خوبی

این احتمال را دوچندان می‌سازد (تصاویر ۲ و ۳).

شریان هفت باغ

یکی از شریان‌های برون‌شهری که دسترسی به ماهان را تأمین می‌کند محور هفت باغ است. با توجه به توسعه کرمان در حاشیه شریان‌ها و پتانسیل‌های خاص این شریان، پیش‌بینی می‌شود که توسعه آتی شهر به سمت شریان هفت باغ کشیده شود (کرم و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۱۹). شریان هفت باغ به دلیل ماهیت گردشگری شهر تاریخی ماهان و نیازمندی‌های شهر کرمان به فضاهای تفریحی، یکی از محورهای برون‌شهری مهم به حساب می‌آید (همان). این محور علاوه بر اینکه یک نشانه شهری و مفصل ارتباطی بین دو هسته تاریخی است، قابلیت‌های دیگری نیز دارد، از جمله: مکان‌یابی مناسب، کاربری‌های گردشگری و تفریحی و از همه مهم‌تر اراضی و وسیع خالی. در دیدگاه سیستمی به شهر شریان هفت باغ، علی‌رغم قابلیت‌های یادشده نتوانسته آن‌طور که باید ارتباط بین مؤلفه‌های منظر شهری را در جهت افزایش کیفیت زندگی تأمین کند. به لحاظ هویتی شریان هفت باغ علی‌رغم پیشینه تاریخی و هویت‌مند دو شهر کرمان و ماهان، هویتی ناهماهنگ با تاریخ منطقه دارد. این پروژه با نگاهی صرفاً کالبدی براساس منطق ترافیکی و فروش مستغلات شکل گرفته و بعد معنایی آن در ارتباط با ذهنیت ساکنین، پیشینه هویتی و ارتباط با محیط و طبیعت پیرامونی نادیده گرفته شده است.

محوه‌سازی در حاشیه مسیر پیاده با عناصری مانند چمن مصنوعی شکل گرفته و طرح کاشتی ناهماهنگ با اقلیم و طبیعت بکر کویری ایجاد شده است. این موضوع حاکی از آن است که مفهوم زیبایی در طراحی این پروژه، از کلیشه‌های رایج اتخاذ شده که بدون ارتباط با زمینه طبیعی، تاریخی و فرهنگی در بقیه شهرها نیز تکرار می‌شوند. عملکرد این شریان نیز در وضعیت میان جاده ترانزیت، شریان عبور درجه یک و دسترسی محلی متغیر است و عدم خوانایی موجب آشفتگی ذهنی نسبت به عملکرد شریان شده است. با توجه به مطالب گفته‌شده به نظر می‌رسد منظر هفت باغ در وضع موجود عملکرد مناسبی ندارد و در نتیجه جهت‌گیری نامناسب در برنامه‌ریزی، طراحی و اجرا، آینده موفق برای آن پیش‌بینی نمی‌شود؛ چراکه حضور مردم در این پروژه نادیده گرفته شده است و ضرورت‌های عملکردی و سودآوری اقتصادی در رأس توجه قرار دارد (تصویر ۴). مقیاس غیرانسانی، عدم ایجاد فضایی برای جذب و مشارکت انسان، طرح کاشت نامناسب، ساخت خانه‌های

شیران، خود به مقصد سفر تبدیل شد. آنچه باعث تحول در نقش شیران و جذب مردم به این ناحیه شده، شکل گرفتن طرح مطابق با منظر طبیعی و پتانسیل آب‌وهوایی ناحیه بوده است. شیران صدرا در این روند از شیران برون‌شهری برای پیوند دو شهر، به امتدادی از توسعه شهری با ماهیتی

را برای سکونت قشر متوسط جامعه با درآمد پایین فراهم آورده و افراد زیادی را به خود جذب کرده است. شیران صدرا در ابتدا صرفاً نقش ارتباطی میان صدرا و شیراز را داشت اما پس از گذشت چند سال به دلیل ایجاد کاربری‌های متنوع تجاری، درمانی، آموزشی و تفریحی در کنار این

تصویر ۵. موقعیت محور صدرا نسبت به شهر شیراز و توسعه شهر به سمت آن محور. مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۶.

تصویر ۶. شیران صدرا در تطابق کامل با شرایط هویتی و توپوگرافی منطقه منجر به جذب بیشتر مردم و افزایش فضاهای عمومی شده است. مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۶.

گردشگری-طبیعی تبدیل شد (تصاویر ۵ و ۶).
 دو شریان هفت باغ و صدرا اگرچه به لحاظ ظاهری دارای تفاوت‌های زیادی هستند اما از نظر ماهیتی و اثرگذاری
 بر هدایت توسعه شهر بسیار مشابه‌اند. براساس معیارهای
 در نظر گرفته شده، می‌توان میزان موفقیت توسعه در
 راستای شریان برون‌شهری را پیش‌بینی کرد. این
 جدول ۱. مقایسه شریان هفت باغ علوی و شریان موفق صدرا از نظر انطباق با معیارهای منظر شهری و توسعه پایدار، مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۶.

صدرا	هفت باغ رضوی	
زیبایی منطبق با تاریخ و ذهنیت نورپردازی: عدم توجه به منظر شبانه مقیاس فضا: فضاهای انسانی رنگ: استفاده از طبیعت و ایجاد فضای آرام	زیبایی تزئینی و توجه صرف به کالبد نورپردازی: عدم توجه به منظر شبانه مقیاس فضا: عدم رعایت تناسب انسانی رنگ: استفاده از عناصر زیاد و آشفتگی	زیبایی
هویتی اصیل ندارد و تا حدی برگرفته از عناصر نمادین است	هویتی ناهماهنگ با هویت تاریخی کرمان و ماهان	هویت
خانه-باغ‌های منطبق بر طبیعت	سعی در ایجاد کاربری‌های متنوع اما جانمایی نامناسب و عدم ارتباط مناسب بین کاربری‌ها	عملکرد
فرم: معماری منطبق با اقلیم مصالح: غالباً سعی در استفاده از مصالح هماهنگ با اقلیم	فرم بناها: به تقلید از معماری شمال ایجاد شده و عدم سازگاری با بناهای سنتی کرمان	معماری
کاربری‌ها توسط دسترسی‌های فرعی و عمود بر شریان قرار گرفته‌اند	مصالح: عدم استفاده از مصالح بومی کاربری‌های ایجاد شده بدون واسطه و لبه شریان	دسترسی‌های فرعی
حفظ طبیعت منطقه و توجه به پیش‌زمینه ذهنی مردم	ایجاد طبیعتی مصنوعی به تقلید ناقص از جنگل و ناهماهنگ با طبیعت کویری کرمان	بستر
مکان‌یابی مناسب حفظ محیط‌زیست از طریق حفظ درختان و مورفولوژی منطقه	مکان‌یابی جهت توسعه آتی شهر مناسب است تخریب محیط‌زیست با کاشت درختان غیربومی و کاربری‌های نامتناسب با ماهیت شریان	مکان‌یابی طبیعت
استفاده مناسب از تنوع درختان عدم نورپردازی مناسب	استفاده بیش از حد از درختان مختلف و ایجاد آشفتگی عدم نورپردازی مناسب	پوشش گیاهی منظر شب
استفاده از فضاهای اطراف شریان برای جذب انسان و حضور در آن	عدم توجه به انسان و فضاهای انسانی	مشارکت انسان

آن دخالت داشته‌اند؛ مؤلفه‌هایی که تحت‌تأثیر معنا
 و مفهوم در شریان هفت باغ به دلیل وفور مداخلات
 انسانی در طبیعت کویری پیرامون- که عنصری
 هویت‌ساز برای منطقه است- موجب تغییر از طبیعت
 بومی به طبیعتی تقلیدی و عدم تجانس فضاسازی با
 منظر شهر و بستر آن شده‌اند. عدم انطباق و هماهنگی
 عناصر با ذهنیت مخاطبان از این ناحیه، باعث شده
 که مردم تمایل کمتری به استفاده از این شریان نشان
 دهند. علاوه بر آن تصرف فضا توسط ویلاهای پراکنده
 و مجاور لبه جاده و بدون وجود محوری واسط جهت

معیارها در دو پروژه هفت باغ و صدرا با جزئیات بیشتر
 مقایسه شده و در جدول ۱ آورده شده‌اند.

نتیجه‌گیری

مقایسه دو شریان صدرا و هفت باغ نشان می‌دهد که
 شریان‌ها به تنهایی، موجب هدایت توسعه شهر نمی‌شوند.
 بلکه موفقیت آنها در این زمینه وابسته به برنامه‌ریزی
 و نحوه شکل‌گیری‌شان در تناسب با بستر و مخاطبان
 است. بنابراین میزان اثرگذاری یک شریان در توسعه
 شهر، وابسته به مؤلفه‌هایی است که در شکل‌گیری منظر

دسترس در: <http://www.shahrsazionline.com>/تاریخ (۱۳۹۷/۰۷/۱۰).

• زنگی آبادی، علی. (۱۳۷۱). *تحلیل فضایی الگوهای توسعه فیزیکی شهر کرمان*، پایان نامه دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری. تهران: دانشگاه تربیت مدرس.

• زنگی آبادی، علی، نسترن، مهین و کمالی باغراهی، اسماعیل. (۱۳۹۴). *تحلیل روند و نحوه توسعه فیزیکی-کالبدی شهر کرمان از پیدایش تاکنون*. *مجله جغرافیای اجتماعی شهری* ۲(۴): ۴۲-۲۳.

• شیعه، اسماعیل. (۱۳۸۹). *مقدمه‌ای بر مبانی برنامه ریزی شهری*. تهران: انتشارات دانشگاه علم و صنعت.

• صالحی فرد، محمد. (۱۳۸۰). *ارزیابی نقش و جایگاه توسعه پایدار شهری در ساختار شهرنشینی ایران*. *فصلنامه اطلاعات سیاسی-اقتصادی*، ۱۸(۸): ۱۴۶-۱۵۴.

• صدیق میرزایی، رسول و سجودی حقیقی، امیر. (۱۳۹۲). *بررسی شبکه‌های ارتباط شهری و آسیب‌های اجتماعی-ترافیکی*. *فصلنامه مطالعات مدیریت ترافیک*، ۴(۲۹): ۱۲۰-۹۳.

• عبدالله خان گرجی، بهرام. (۱۳۸۵). *سیمای شهری: بعد رها شده سیاست‌های شهری در ایران*. *مجله آبادی*، (۵۳): ۶-۱۹.

• علی نژاد طیبی، کاووس. (۱۳۸۹). *تحلیل نظام توسعه کالبدی شهر فیروزآباد با رویکرد پدافند غیرعامل*. *نشریه علمی پژوهشی برنامه ریزی توسعه کالبدی*، ۲(۴): ۱۲۳-۱۲۵.

• غضنفرپور، حسین، کمانداری، محسن و علیمرادی، معصومه. (۱۳۹۱). *اسکان غیررسمی چالش فراروی شهرها (مطالعه موردی: محله شهرک صنعتی کرمان)*. *فصلنامه جغرافیا*، ۲(۲): ۴۶-۳۱.

• فلامکی، محمدمنصور. (۱۳۸۱). *ریشه‌ها و گرایش‌های نظری معماری*، چاپ اول تهران: نشر فضا.

• قرخلو، مهدی؛ حسام، مهدی و قرنچیک، عبدالمجید. (۱۳۸۹). *تعیین جهات توسعه فیزیکی شهر گرگان با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی*. *فصلنامه نماد گلستان*، (۱۴): ۸۲-۷۵.

• کریمی مشاور، مهرداد، سجاذزاده، حسن و وحدت، سلمان. (۱۳۹۴). *سنجش اولویت‌های خوانش منظر فضاهای شهری از دیدگاه شهروندان (نمونه موردی میدان‌های شهری همدان)*. *مجله باغ نظر*، ۱۲(۳۷): ۱۴-۳.

• کرم، امیر، افشارمنش، حمیده، شریفی، زهرا و آقاعلیخانی، مرضیه. (۱۳۹۳). *کاربرد مدل فازی در ارزیابی و پهنه‌بندی تناسب زمین برای توسعه فیزیکی شهر کرمان بر پایه فاکتورهای طبیعی*. *مطالعات نواحی شهری*، (۱۱): ۱۲۴-۱۰۵.

دسترسی، کاربری‌های نامرتب با ماهیت گردشگری شریان و نیازهای مردم، پوشش گیاهی بلند و متنوع در میانه فضا و در نهایت معماری ناهماهنگ با اقلیم، باعث اختلال در سه‌گانه طبیعت، معماری و مردم شده است. با چنین تأثیری بر عوامل منظر و نشانه‌های عدم استقبال مردم از محور هفت باغ، می‌توان نتیجه گرفت که مردم این محور را «مال خود» نمی‌دانند و این شریان ناهماهنگ با خاطره، زیبایی و هویتی است که در ذهن آنها در طول تاریخ شکل گرفته است. بنابراین می‌توان گفت که شهر کرمان در امتداد شریان هفت باغ چندان موفق به نظر نمی‌رسد. در این میان مهم‌ترین عاملی که موجب توسعه ناموفق می‌شود عدم مشارکت مردم است که خود تحت تأثیر عواملی است که مردم را از فضاهای ایجادشده به دلایل مختلف دور می‌کند؛ عاملی که هم در اهداف کلی منظر مطرح می‌شود و هم جزء معیارهای اصلی توسعه پایدار است.

پی‌نوشت‌ها

۱. Homer Hoyt

۲. William Hurd

۳. Mandia

۴. Ania

۵. Peter Hall

۶. Francis Bican

Kevin Lynch

فهرست منابع

• تقوایی، مسعود، وارثی، حمیدرضا و اورامان، مظفر بهمن. (۱۳۹۱). *بررسی پراکنش کاربری‌های پزشکی و تأثیر آن بر ترافیک شهری با استفاده از مدل AHP (مورد مطالعه: مرکز شهر کرمانشاه)*. *مجله مطالعات پژوهشی راهور*، (۱): ۹۹-۱۲۸.

• دلخوش، نوشا. (۱۳۹۳). *ارزیابی مفاهیم توسعه شهری پایدار و بررسی تطبیقی آن با اصول معماری و شهرسازی سنتی ایران*. کنفرانس ملی معماری و منظر شهری پایدار، قابل دسترس در: [https://www.civilica.com/Paper- ARCH-CONF01-ARCHCONF01_391.html](https://www.civilica.com/Paper-ARCH-CONF01-ARCHCONF01_391.html)

• دلیر، کریم و هادیلی، بهمن. (۱۳۹۰). *دیدگاه‌ها، عوامل و عناصر مؤثر در توسعه فیزیکی شهرهای ایران*. *مجله جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای*، (۶): ۲۱۳-۲۲۶.

• رضازاده، راضیه. (۱۳۸۶). *اصول و معیارهای ساماندهی ضوابط و مقررات سیمای شهری*. طرح تحقیقاتی انجام شده در مرکز مطالعات تحقیقات شهرسازی معماری. قابل دسترس در: <http://www.shahrsazionline.com>

• رضازاده، راضیه. (۱۳۸۶). *اصول و معیارهای ساماندهی ضوابط و مقررات سیمای شهری*. طرح تحقیقاتی انجام شده در مرکز مطالعات تحقیقات شهرسازی معماری. قابل دسترس در: <http://www.shahrsazionline.com>

• رضازاده، راضیه. (۱۳۸۶). *اصول و معیارهای ساماندهی ضوابط و مقررات سیمای شهری*. طرح تحقیقاتی انجام شده در مرکز مطالعات تحقیقات شهرسازی معماری. قابل دسترس در: <http://www.shahrsazionline.com>

• رضازاده، راضیه. (۱۳۸۶). *اصول و معیارهای ساماندهی ضوابط و مقررات سیمای شهری*. طرح تحقیقاتی انجام شده در مرکز مطالعات تحقیقات شهرسازی معماری. قابل دسترس در: <http://www.shahrsazionline.com>

- واحدیان بیگی، لیلا، پوراحمد، احمد و سیف‌الدینی، فرانک. (۱۳۹۰). اثر توسعه فیزیکی شهر تهران بر تغییر کاربری اراضی منطقه ۵. فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، (۱)۴: ۳۰-۴۶.
- Hall, P. (1993). Toward sustainable, liveable and innovative cities for 21 centuries. *In proceeding of third conference of the world capitals*, Tokyo, 22-28.

- محمودی، امیرسعید. (۱۳۸۵). منظر شهری مروری بر چند نظریه. مجله آبادی، (۵۳): ۵۴-۶۱.
- محمودی‌نژاد، هادی و علومی، شیما. (۱۳۷۸). بررسی ابعاد توسعه در شهرسازی و معماری شهری. ماهنامه آئینه خیال، (۱۲): ۱۰۷-۱۰۲.
- منصوری، سید امیر. (۱۳۹۵). جزوه منتشرنشده درس دوره کارشناسی ارشد معماری منظر تهران. دانشگاه تهران.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author (s), with publication rights granted to the journal of art & civilization of the orient. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله

منصوری، سید امیر و افشاری، شیوا. (۱۳۹۸). تأثیر شریان‌های ارتباطی در توسعه شهر نمونه موردی: محور هفت باغ علوی کرمان. مجله هنر و تمدن شرق، ۷ (۲۴): ۲۹-۳۸.

DOI:10.22034/JACO.2019.89251

URL: http://www.jaco-sj.com/article_89251.html

